

О. О. Лопата

Міжнародний досвід проведення модернізації виробництва регіонів на кластерній основі

У статті розглянуто теоретичні аспекти розвитку виробничих потужностей регіонів України на основі кластеризації. Представлено стратегії провідних країн щодо кластеризації виробничої сфери регіонів. Наведено моделі розвитку регіональних виробничих систем та представлено потенціал кластеризації виробничої сфери в розрізі областей.

Ключові слова: кластер, модернізація, інновації, регіон.

Постановка проблеми. В умовах євроінтеграції України та зростаючих загроз для виробничої сфери, з'явилися нові вимоги до продукції вітчизняних товаровиробників і зросла потреба у наявності адекватної системи проведення модернізації виробничої сфери. Однак неефективна система управління фінансовими ресурсами підприємств, а також фіскально-законодавче поле держави негативно впливають на можливість проведення модернізаційних проектів. Вирішення даних проблем є можливим шляхом проведення ряду реформ та удосконалень системи виробництва, і як наслідок, отримання конкурентних позицій на ринках ЄС та інших розвинутих країн світу. Проте такі дії мають отримати чіткий порядок та кінцеву мету і є можливими лише при наявності відповідного законодавчо-фіскального поля і потребують його постійного удосконалення. Такі реформи вже провели “провідні економіки Європи”, відтак доцільно використовувати цей досвід для проведення модернізаційних перетворень виробничої сфери.

Варто зазначити, що у 90-ті роки більшість регіонів і держав, сотні провінцій, тисячі міст і величезна кількість громад та інших територіальних утворень ініціювали розробку й реалізацію планів розвитку економіки на основі створення кластерів. До прикладу, в ЄС у 1968 р. було створено Генеральний директорат із регіональної політики з метою пошуків активізації розвитку регіонів. У 1975 р. почалася діяльність Європейського фонду регіонального розвитку, а в 1988 р. Європарламентом була прийнята Хартія регіоналізму та створена Рада регіональних і місцевих співтовариств. Важливим кроком у цьому напрямку стало виконання 7 Рамкової Програми урядами європейських країн, завдяки якій проведено багато позитивних реформ

на національному, міжрегіональному та загальноєвропейському рівнях, а також досягнуто значного прогресу в підвищенні конкурентоспроможності регіонів Європи. Ці три дії носили якісний модернізаційний характер для системи розвитку регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення “Кластер” приводить у розділі “Конкурентоспроможність регіонів” засновник сучасного “кластерного” підходу до підвищення регіональної конкурентоспроможності Майкл Портер [12]. Теоретичні аспекти формування кластерів та їх регіонального розвитку були сформовані Майклом Портером у книзі “Конкурентні переваги країни”. Серед відчизняних науковців, які приділяли значну увагу дослідженню міжнародного досвіду інноваційно-модернізаційних процесів є: О.І. Амоша, Т.Р. Коваленко, В.М. Геєць, І.В. Олександренко, Т.А. Заяць, Е.М. Лібанова, І.І. Лукінов, С.В. Мочерний та ін. Варто також відзначити, що окремі аспекти локального (регіонального) розвитку виробництва, а, відповідно, економіки загалом, знайшли своє відображення ще в класичній економічній теорії (теорія абсолютних переваг А. Сміта та порівняльних переваг Д. Рікардо), агломераційній економіці (теорії індустріальних дистриктів А. Маршалла, полюсів зростання Ф. Перру, промислових стандартів А. Вебера тощо), теорії внутрішнього економічного зростання (кластерна теорія М. Портера), теорії інноваційного розвитку Йозефа Шумпетера.

Мета статті. Конкретизація міжнародного досвіду проведення модернізаційних перетворень виробничої сфери регіону та розгляд можливості створення кластерних структур.

Виклад основного матеріалу. При розгляді питань щодо інноваційного розвитку регіонального виробництва чи комплексної модернізації регіональної виробничої інфраструктури варто чітко розмежувати дані поняття.

Модернізація у перекладі з англійської є “осучаснення” та передбачає просте впровадження у суспільство ознак актуальних технологій. У регіональному розрізі П. Штомпка виділяє три значення поняття:

- синонім усіх прогресивних змін у регіоні (частини країни), коли суспільство рухається уперед згідно з прийнятою шкалою змін;
- синонім сучасності, коли йдеться про комплекс соціальних, політичних, економічних, культурних та інтелектуальних трансформацій окремих територій та регіонів (на Заході з XVI ст. і досягнули свого апогею у XIX-XX ст.);

• синонім зусилля слаборозвинутих або відсталих регіонів, спрямовані на те, щоб наздогнати провідні, більш розвинуті (приклад – південні Штати США наздоганяли північні після великої громадянської) [1].

Таким чином, модернізація виробництва в регіоні – це такий стан сталого і ефективного розвитку, який ґрунтується на впровадженні у виробництво досягнень науково-технічного прогресу, спрямованих на оновлення матеріально-технічної бази усіх секторів регіонального господарства та їх підприємств, з метою домогтися виготовлення конкурентоспроможної на зовнішньому і внутрішньому ринках продукції з інноваційним наповненням.

Водночас інноваційний розвиток виробництва властивий для “країн першого ешелону” (США, Японія, Англія, Німеччина, Франція). Він характеризується перенесенням акценту на використання принципово нових прогресивних технологій, переходом до випуску високотехнологічної продукції, прогресивними організаційними і управлінськими рішеннями в інноваційній діяльності, що стосується як мікро-, так і макроекономічних процесів розвитку – створення технопарків, технополісів, проведення політики ресурсозбереження, інтелектуалізації всієї виробничої діяльності, “софтизації” та “сервізації” економіки. Об’єктивні зміни в суспільному економічному розвитку призвели до нової моделі розвитку економіки, для якої характерні принципово нові риси та пріоритети. Важливу роль у житті суспільства стали відігравати галузі, що ґрунтуються на так званих “високих технологіях”, а також галузі, що безпосередньо задовольняють потреби людей, коли виробництво зорієнтоване не на масового споживача, а на специфічні потреби окремих індивідів, тобто на невеликі за місткістю ринки. Високими темпами зростає чисельність підприємницьких структур, особливо малих та середніх підприємств всередині спеціалізованих регіонів, які спроможні швидко адаптуватися до вимог зовнішнього середовища. Швидкі темпи модернізації життя людей спонукають зростання вимог до якості товарів та послуг, їх різноманіття. Відповідно, регіон стає більш відкритим та сприйнятливим до інновацій як засобу досягнення необхідного насичення ринку.

Сполучені Штати Америки найшвидше почали займатися питаннями розвитку регіональних економік з використанням кластерного підходу. Такі штати, як Аризона, Каліфорнія, Коннектикут, Флорида, Міннесота, Північна Кароліна, Огайо, Орегон і Вашингтон прийняли ряд відповідних програм розвитку регіонів і стали лідерами у створенні кластерів. Доцільно вважати, що такий результат зумовлений

насамперед широкими повноваженнями, які мали органи місцевого самоврядування. В Україні регіональні органи влади не наділені ні юридичними, ні економічними важелями, щоб стимулювати подібні перетворення. Даний факт надзвичайно яскраво вказує на необхідність територіально-адміністративної реформи. Адже якщо зовсім недавно промислові кластери були привілеєм розвинених країн світу, але останніми роками вони з'являються і в державах, що розвиваються. Наприклад, автомобільні кластери вже склалися у Східній Європі – Словенії та Угорщині. У Китаї автомобільний кластер формується в провінції Гуандун – навколо автоскладальних виробництв, що розміщують тут японські компанії “Тойота”, “Хонда” і “Ніссан”.

У Львівській області вже планується створення кластера легкої промисловості, до робочої групи якого ввійшли представники компаній галузі (“Троттола”, “Весна – Захід”, “СікаФутвеер А/С”), але в Україні для кластерів не створено належних умов для їх існування. Основною з цих умов є наявність широкої економічної свободи регіону, в якому функціонує кластер. Це випадок коли поняття модернізації замінюється поняттям інноваційного розвитку. Різниця між інноваційним розвитком виробництва та проведенням модернізації полягає в тому, що останній, це процес адаптації комплексу виробництв до інноваційного розвитку, відтак інноваційний розвиток виробництва починається лише після завершення модернізації, адже передбачає випуск “принципово нових прогресивних технологій”. Хоча на практиці це доволі розмита межа і для її проведення потрібно розглядати місце конкретного виробництва на глобальному ринку стосовно продукції цього виробництва.

Переважна частина країн світу при модернізації виробничої сфери використовує дві основні моделі модернізації: модель органічного розвитку і модель “наздоганяючого розвитку” [2; 3; 4; 5]. Україна знаходиться в останньому, проте активно декларує створення кластерних структур.

Тут варто зазначити, що модель “наздоганяючого розвитку” використовують всі країни СНД (раніше в післявоєнні періоди в різних формах була притаманна Німеччині, Австрії, Угорщині, Італії, Японії) і, значною мірою, Росія та Україна. Характерними ознаками “наздоганяючої” модернізації економіки були:

- поява нових прогресивних явищ та процесів не завдяки “еволюції знизу”, а силовій модернізації – “революції згори”;
- вибіркове, а не системне, запозичення та використання світових досягнень у галузі техніки, технології та організації виробництва;

- пріоритетність окремих галузей, яка в перспективі веде до деформацій економіко-виробничої структури держави;
- збереження на тривалий час багатокладності, паралельне існування нового укладу, що набирає силу, та попередніх укладів, що не досягли піку свого розвитку і повністю не вичерпали своїх можливостей;
- порушення однорідності економічного простору, ускладнення соціальних та політичних проблем, зростання соціального напруження в суспільстві.

Принциповою особливістю “наздоганяючої” модернізації є різке зростання ролі держави, що виявляється у встановленні державного контролю за всіма сферами економіки, активному втручанні державних структур у хід реформ. Реалізація такого сценарію на практиці веде до посилення авторитарності влади, централізму, ролі чиновництва, бюрократизації управління.

Якщо говорити про модель органічного розвитку, то така форма модернізації притаманна США, Франції і Великобританії. Індустріальний розвиток у цих державах відбувався поетапно відповідно до соціально-економічних передумов. На впровадження моделі органічного розвитку цим країнам знадобилося більше століття. Головною умовою модернізації було розширення зовнішнього і внутрішнього ринків. Важливим також було створення акціонерних товариств, які регулювали притоки банківського капіталу у виробництво.

Модель органічного розвитку модернізації притаманна лише державам з політичною і соціальною стабільністю, підсилювалася державним апаратом і наявністю великих промислових об’єктів. Така форма модернізації прийнятна для країн, які спочатку стали на шлях промислового виробництва, як домінуючої сфери народного господарства.

На думку Хантінгтона [7], треба пройти певні рівні західного розвитку, згодом перейти до “національних моделей модернізації” – типу розвитку, який диктується національними потребами. “Національний”, у даному контексті, не етноцентристський, а властивий потребам основної геополітичної одиниці сучасності – національної держави. Виходить, що необхідний і достатній рівень засвоєння західного досвіду веде сьогодні до національної моделі модернізації виробництва, а значить, до різноманіття типів модернізації, що виникають на сучасному етапі розвитку. Ця думка Хантінгтона незабаром була підтверджена новим характером змін і підкріплена новими концепціями.

Серед них – концепція одного з найбільших фахівців із теорії модернізації Ш. Айзенштадта, який довів, що в умовах глобалізації “терплячий трансформацію Захід” вже не може залишатися універсальним зразком розвитку. Кожне суспільство саме вирішує, якого типу модернізації воно потребує. З’являється безліч моделей модернізації національних господарств, що складаються на локальному рівні [8].

Основні завдання виробничої сфери для модернізації за принципом “органічного розвитку” для регіону:

- розвиток техніки і технологій, заснованих на науковому знанні;
- поглиблення суспільного розподілу праці;
- розвиток товарних, фінансових, інвестиційних ринків, ринків послуг;
- постійну диверсифікацію й ускладнення виробничого процесу;
- існування спонукальних мотивів для створення і запровадження технологічних та організаційних новацій;
- зростання у структурі регіональної економіки ролі вторинного і третинного секторів;
- скорочення частки аграрного виробництва у ВРП регіону за умови його вдосконалення;
- баланс галузей, що випускають засоби виробництва і предмети споживання;
- пріоритет капіталомістких виробництв над трудомісткими.

В умовах тиску міжнародної конкурентної боротьби підприємства, кількість яких у регіоні має зростати, шукають нові способи виживання, серед яких насамперед можна виділити:

- створення самостійних інновацій;
- зменшення розмірів підприємств разом із підвищенням їх ефективності;
- зниження витрат на освоєння нових ринків і нових виробництв;
- посилення кооперації з підприємствами постачальниками і споживачами продукції.

За допомогою передавання ряду виробничих функцій іншим підприємствам або через відокремлення підрозділів підприємства у самостійні одиниці відбувається посилення гнучкості підприємства, а це означає, що кількість виробничих операцій скорочується (на прикладі концерну “General Motors”).

Доцільність створення кластерів (за типом індустріальних округів) виробничої сфери в регіонах з’являється лише після завершення модернізаційних перетворень. При аналізі каталогу інвестиційних проектів [9] у розрізі форм модернізації у Львівській області (рис. 1)

видно відсутність пріоритетів орієнтованих на впровадження новітніх технологій, і орієнтацію саме на проектах реконструкції та будівництва, що більшою мірою є характерним для відновлювальної модернізації, а не модернізації для збільшення конкурентноспроможності.

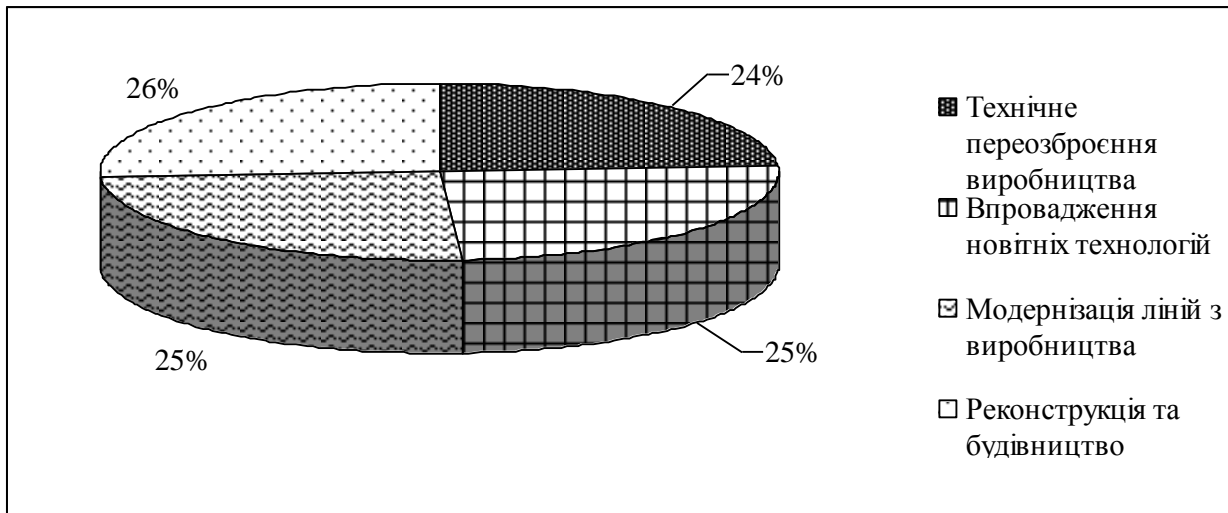

Рис. 1. Структура модернізаційних проектів виробничої за формами модернізації

Побудовано на основі [9]

Отже у Львівській області, ще не є закінченими процеси модернізації. Таким чином створення кластерів ще не має всіх передумов, що зумовлено підходом до утворення кластерів за лише за “постфордистською” системою (табл. 1) [9]. Переважання ж відновлювальної модернізації є характерним для “фордистської” системи.

Таблиця 1

Фордистські та постфордистські виробничі системи

Фордизм	Постфордизм
1	2
<i>Спосіб виробництва</i>	
<ul style="list-style-type: none"> масове виробництво велике складське господарство контроль за якістю відокремлений від виробничого процесу вертикальна і горизонтальна інтеграція велика кількість постачальників ієрархічно побудовані взаємостосунки з постачальниками 	<ul style="list-style-type: none"> дрібні серії, призначені для кінцевого покупця відсутність складського господарства контроль за якістю інтегрований у виробничий процес вертикальна дезінтеграція, скорочення ступенів виробництва ієрархічна система постачальників, концентрація на кількох постачальниках (single sourcing) кооперація з постачальниками і клієнтами

1	2
<i>Організація праці</i>	
• повний розподіл праці	• інтегрована праця у групах за проектами
• спеціалізовані робочі місця	• ротація трудового персоналу
• численні вертикальні ієрархічні рівні	• незначна кількість ієрархічних рівнів, інтегроване проектне планування
• відсутність навчального процесу	• навчання під час роботи
• мінімальна відповідальність	• всеосяжна взаємна відповідальність, культура підприємництва
<i>Продукція</i>	
• однотипна, стандартизована	• орієнтована на споживача
<i>Виробничі форми</i>	
• моноструктурний комплекс	• кластер спеціалізованих підприємств
• високоцентралізована агломерація	• коопераційні мережні територіальні структури
• інтернаціоналізація (підприємство – галузь)	• глобалізація

Враховуючи необхідність здійснення в Україні трансформаційних реформ, варто починати з удосконалення законодавчого поля, яке б дозволило регіонам самим виступати ініціаторами модернізації ключових виробництв, конкурувати, тощо. Можна створити схему вибору моделі модернізації регіонів, її виконання та стимулювання модернізації пріоритетних галузей із метою переходу на стадію інноваційного розвитку (рис. 2).

Висновки. Таким чином, перспективним напрямом розвитку світової та української економіки є формування регіональних високотехнологічних кластерів – комплексів підприємств (промислових компаній, дослідницьких центрів, наукових установ), органів державного управління, громадських організацій на базі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників і споживачів, пов'язаних технологічним ланцюжком. Виконання модернізаційних перетворень економіки як на національному рівні, так і регіональному, варто проводити з комплексним врахуванням міжнародного досвіду (особливо США).

Особливість переходу до інноваційного соціально-орієнтованого типу розвитку регіонів полягає в тому, що в Україні кожен регіон має одночасно вирішувати завдання “наздоганяючої” і “випереджуючої” модернізації.

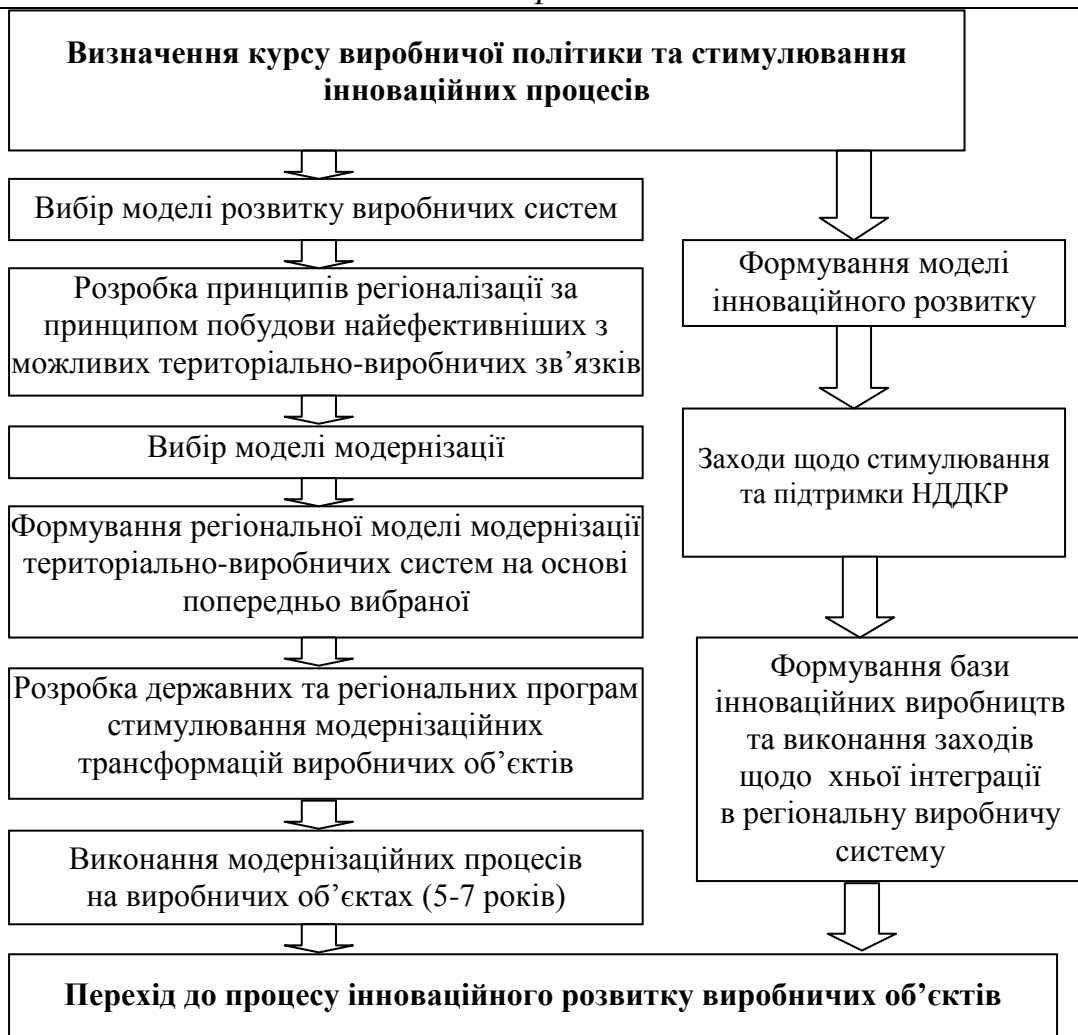

Рис. 2. Визначення курсу виробничої політики та стимулювання інноваційних процесів у регіоні

Розроблено автором

В умовах глобальної конкуренції та відкритої економіки неможливо наздогнати розвинуті регіони за рівнем технологічності та ефективності, не забезпечуючи при цьому випереджального проривного розвитку в тих секторах регіональної економіки, які визначають його спеціалізацію у національному господарстві й дозволяють максимально реалізувати регіональні конкурентні переваги. Щоб якісно регулювати ці процеси, які є особливими для кожного регіону України, першочергово варто надати регіонам важелі та інструменти, що дозволять стимулювати модернізаційні процеси на регіональному рівні.

Список використаних джерел

1. Кузнецова М.В. Еволюція наукових поглядів щодо модернізації управління державною службою – Державне управління та місцеве самоврядування, 2013, вип. 3(18). – 234 с.

2. Глазьев С.Ю. Эволюция технико-экономических систем: возможности и границы централизованного регулирования / С.Ю. Глазьев, Д.С. Львов, Г.Г. Фетисов. – М. : Наука, 1992. – 289 с.
3. Друкер П. Завдання менеджменту в 21 столітті; [перекл. з англ.] / П. Друкер. М. : Вільямс, 2002. – 272 с.
4. Святоцький О. Інтелектуальна економіка. Управління промисловою власністю / Святоцький О., Крайнев П., Прахов Б. – К. : ІнЮре, 2004. – 348 с.
5. Ари де Гиус. Живая компания. Рост, нарушения и долгожительство в деловой среде; [gth/ с fyuk/] / Ари де Гиус. – СПб. : Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2004. – 221 с.
6. Галечян А. М. Политическая элита как субъект модернизации современной России. Автореф. дис. ... канд. полит. н. – М., 2008.
7. Huntington S. P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. N. Y., 1996. – P. 75.
8. Eisenstadt S. N. Multiple Modernities // Daedalus. Winter 2000. Vol. 29, №1.– P. 3-29.
9. Каталог інвестиційних проєктів, програм та пропозицій у Львівській області (1991-2013 рр.)/ під керівництвом д.е.н., проф. Іщук С.О./ Інститут регіональних досліджень НАН України [електронний ресурс режим доступу: <http://loda.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/Каталог-інвестиційних-проєктів1.doc>].
10. Меркулов М.М. Науково-технологічний розвиток і управління інноваціями / М.М. Меркулов. – Одеса : Фенікс, 2008. – 344 с.
11. Європейська кластерна обсерваторія – Режим доступу : <http://www.clusterobservatory.eu>.
12. Портер М.Э. Конкуренция / Пер. с англ. О.Л. Пелявского, А.П. Уриханяна, Е.Л. Усенко и др.; под ред. Я.В. Заблоцкого, М.С. Иванова, К.П. Казаряна и др. – Изд. испр. – М. : ИД “Вильямс”, 2005.

Lopata O. O. International experience in conducting of modernization of production of regions on a cluster basis.

The paper deals with the problem of modernization of production facilities regions of Ukraine. Presented strategies leading countries for innovative regional development. The models of regional production systems.

Key words: modernization, innovation, region.

Лопата О. О. Международный опыт проведения модернизации производства в регионах на кластерной основе.

В статье рассмотрены проблемы модернизации производственных мощностей регионов Украины. Представлены стратегии ведущих стран по инновационному развитию регионов. Приведены модели развития региональных производственных систем.

Ключевые слова: модернизация, инновации, регион.